

VYNO STEBUKLĄ PASITINKANT

[...]

Tai nereiškia, kad Nyka-Niliūnas taikstyti užsisklęsti „dramblio kaulo bokšte“, kad jo poezijoje jaustųsi aristokratiško atokumo. Priešingai, ji atvira, nuoširdi, tiesi. Tik jos atvirybė – skirtingo, neįprastinio pobūdžio. Nesentimentali, neeksploatuojami „epiderminių“ jausmų. Sakytumėm, kontempliatyvi, medituojanti.

Išsakanti poeto džiugesio akimirkas, pasiklydimus svajonėse, perteikianti skaudžių išgyvenimų, baimių nuosėdas. Užvis labiau – minties rusenimą *in statu nascendi**. Iš tiesų labiau negu eilinis žmogus, kuris praranda, nežinodamas pats kada, vaikišką nuostabą pasauliui, poetas išlaiko ilgai tą *pensée sauvage*** būties pagavą. Jam net ir labai abstrakčios mintys prisistato vaizdų pavidalu. Tie vaizdai jam tikri, realūs. Lyrikas mato juos visame spindėjime, kaip gyvus. Jie yra jam autentiški matymo lauko, jo vizijos, jo pasaulio pažinties padariniai. Ir Nyka kietai gina šią teisę.

Jei pritartumėt prancūzų kritikų tvirtinimams, kad viena džiugiausių dvasinių mūsų gyvenimo apraiškų yra sakralinio prado grąžinimas poezijon (*resacralisation de la poésie*), jei sutiktumėt su jų teigimu, kad net ir šių dienų filosofija suartėjo su lyrika, pasisavindama jos priemones, prabildama metaforomis ar „naujais žymenimis“ (pasak Merleau-Ponty), tai galėtumėt sakyti, kad Nykos-Niliūno poezija aiškiai giminiška tai vakarietiškai pastangai reabilituoti intencijos proveržį kaip lygiateisę psichinę galią, kaip būties *pažinimo priemonę*.

Galima būtų teigti šioj vietoje, kad Nykos kūryboj esama mistinių, metafizinių pradų, jei šie žodžiai nedvelktų mums zakristijos kvapu. Pažymėkim tik tiek, kad savo skausmingu lyriškumu, nerimo ir abejonės nuotaikom, agnosticizmu, savo įtampa, išgaunama atklystančiom analogijomis, poetiniu audiniu, ta išvirkščios kilimų pusės mazgų faktūra, Nykos poezija išsako nūdienos žmogaus, manipuliuojamo ideologinės propagandos ir masinės komunikacijos priemonių, sąmonės chaosą, prieš kurį poetas išstoja kovoti apeiginio žodžio rimtimi. Ypatingai naujuose eilėraščiuose („Barbarai“, „Sūnui“), kur pasitinka skaitytoją pakilus, nors ne patosiškas tylaukių dainiaus tonas. Kalbėsena žmogaus, suvokiančio, kad poezijos paskirtis yra ne tiek sukelti skaitytojo vaizduotėj reginius, kiek pastūmėti jį patį sugestyvių užuominų keliu, užsisvajoti ir susimąstyti.

Neišsitemtumėt recenzijos gardelyje, mėgindami nuodugniau išgvildinti Nykos eilėraščių orkestraciją, strofų konstrukciją, sudėtingų metaforų pobūdį. Dar nedrąsiau būtų interpretuoti poeto įvaizdžių, ypatingai tų dažnai atsiskardenančių, „krebždančių priemenėjų“ (*images obsédantes*), pvz., krūtų, žiurkių, veidrodžio, reikšmes. Apsiribosim vien kelių pagrindinių Nykos-Niliūno *lignes de force**, naudojamos technikos, nusakymu. Juo labiau kad savo sandara *Vyno stebuklas* skiriasi nuo ankstyvesnių poeto rinkinių. Visų pirma tuo, kad jį jį įtrauktos eilės yra rašytos įvairiais laikotarpiais. Rodyklėj pateikta metrika leidžia nustatyti, kad vyriausias amžium – „Vabalėlio prisikėlimas“ – siekia net 1938 metus. Nors, mūsų manymu, tos datos apytikslės, vis dėlto skaitytojui suteikiama galimybė jei ir neatsekti poeto pasaulėjautos kaitos, tai bent nustatyti kai kurias pastovias apraiškas, konstantas. Nenuostabu, kad kai kam *Vyno stebuklas* pasimatė kaip vienas atviriausių poeto rinkinių. Nenuostabu taip pat išgirsti atsiliepimus, kad Nyka sukrovęs jin „senus“ eilėraščius, lyrikos rietimo atlaikus.

„La poésie, c'est l'affaire de mise en cave“ (Poezija, tai rūsio ūkvedystės reikalas), – rašė Maxas Jacobas (Maksas Džeikobas) vienam pradedančiam poetui. Suprask, nuovokos palaikyti stalčių tekstą

---

* Atsiradimo metu (lot.) (Red.)

** Laukinis mąstymas (pranc.) (Red.)

* Jėgos linijos (pranc.) (Red.)

metus ar daugiau, kol menkutė pataisa, kartais vienas žodis, viena žiežirbėlė, leis jam sušvytėti pilna liepsna. Gal iš tiesų eilėraštis primena cheminį skiedinį, kurin įlašintas rūgšties lašelis staiga sukelia kristalizaciją. Ar jų prireikė eilėraščiams kaip „Tuebingen 1945“, „Requiem U“, „Vilnius 1943“ ar ne, nežinia, bet skaitytojas gėrėsis jų brandumu. Kiekvienu atveju būtų leistina pavadinti Vyno stebuklą „rinkiniu-reostatu“. Taip, kaip tame Claudelio palyginime, kiekviena salelė primena savo dvynes sesutes ir kartu atveria nelauktus uolų, įlankų reginius, taip ir šį rinkinį sklaidant atsišaukia aidais posmai iš ankstyvesnių autoriaus rinkinių, užsižiebia švieselės, ryškinančios jo dvasinio pasaulio kontūrus, bet taip pat čia pat brėžiasi jaunos lavos dramatiški vaizdai. Šia prasme rinkinys spalvingas, įvairus, suteikiantis progos jei ne pervertinti kai kuriuos teiginius apie Nykos-Niliūno kūrybos pobūdį, tai bent nustatyti registrus, kuriuose jo žodis pakylėja skaitytoją į gilaus estetinio išgyvenimo plotmę.

Nors dauguma *Vyno stebuklo* eilėraščių sukurta verlibru, jame telpa ir tam tikras skaičius klasikinės eilėdaros ketureilių. Būdingas jiems bruožas yra miniatiūriškumas ir autoriaus galia išsakyti egzaltacijos, ekstazės, „sustok-akimirka-kokia-tu-graži“ būsenas. Ryškūs juose trapumas ir skaidra pasiekia vibravimo, retai aptinkamo mūsų lyrikoj, išskyrus H. Radauską. Tokiais pavyzdžiais būtų „Sekmadienis“, „Vidudienis“ ir ypatingai „Ruduo“:

*Man buvo toks sunkus namų tuštumas
Ir kvapas vaisių, vėjo nuskintų,
Ir mėlyno dangaus švelnus aukštumas
(Man rodės, kad aš pats į jį krintu),*

*Jog tiktai slenkstį ir duris palietęs,
Aš vėl bekraštį džiaugsmą pajutau
Ir, tartum vynas, užmiršta ranka išlietas,
Ant sodo žemės spindinčios kritau.*

Savaime aišku, bematant atsiliepia keliolika panašios nuotaikos, panašaus akvareliško lengvumo eilėraščių, tilpusių ypatingai rinkinyje *Orfėjaus medis*. (Priekyje visų nuostabūs „Saulės salės kristalė“, gal dar labiau užburiantis savo eufonija, poetiniu švytėjimu.) Bet ir cituojamuose posmuose ryškus Nykos talentas išgauti labai paprastais kasdieniškais įvaizdžiais (gal net vyriškos lyties daiktavardžių gausa) tirštą ir lakų palaimos būsenos išsakymą.

Ne mažiau lakus, žaismingas, vėjavaikiškas yra eilėraštis „Tuebingen“, kuriame poetas lyg žengiantis Orfėjus metamorfozuoja, žadina naujam gyvenimui daiktus, pramindamas juos vardais. Pavadindamas mėnesį – der blonde Eckbert, savo mergaitę – Caroline von Schlegel. Sugestivus jo ritmas beveik leidžia regėti prieš save, kaip žengia, sustoja, šokinėja nuo šaligatvio ant šaligatvio, ūmai nutyla ir vėl čiaūska jauni žmonės. Yra didelė dovana sukurti tokiu priemonių taupumu seno universitetinio miesto romantišką trauką ir kartu leisti nutuokti, paskutine eilute, baimingą nuojautą.

Kai kurie kritikai, pvz., A. Vaičiulaitis (*Lietuvių literatūra svetur*) yra teigę, kad „Nykos rinkiniuose lemia ne muzika, o tapyba“. Gal kiek ir užgaulu poetui, kurio pirmoji knyga vadinosi *Praradimo simfonijomis*. Žinia, muzikos sąvoka yra plati, ypatingai šiandien, kada ne tik kad turime elektroninę muziką, bet ir šiaip simfoniniuose kūriniuose pasitaiko šalia tradicinių „muzikinių garsų“ visokios triukšmadarystės įtarpų. Žinia taip pat, kad yra skautų būgnelio „muzika“, kuri mus pasitinka net ir pripažintų poetų eilėse. Šiaip ar taip, ritmas, jo moduliavimas sudaro eilėraščio esminę jėgą, jo raumenis. Išaiškinti jį nelengva. Tai energijos forma, kaip kad magnetizmas ar elektra. Vyno stebukle tą jėgą, tą energiją pajunti betarpiškai. Įdomu tai, kad kai kuriuose eilėraščiuose, pvz., „Išsivadavimo naktį“, ne tiek optiniai vaizdai sukelia burtų šalies nuotaikas, kiek tas Andante (lygiu žingsniu žengiančio praeivio) ritmas ir žodžių skambumas. Būdingas Nykos poezijos bruožas yra vilioti skaitytoją klajonėn į niekad nebūto laiko platumas, į „vidinių peizažų“ fantastišką pasaulį. Nelyginant kai kurių cinėastų (Resnais (Réné), Antonioni (Antonioni)) filmuose, skaitytojas liūliuojamas persiliejančių, prabėgančių vaizdų tėkmės. Tačiau keista, estetinį išgyvenimą, opiumo sapno savijautą sukelia ne patys

vaizdai, kiek ritmas ir eilėraščio orkestracija. Šios, neturinčios sau pirmtakų mūsų lyrikoj, simfoninės poemos („Išsivadavimo naktis“) pakeri skaitytoją oniriškumu ir tyrumu. Įvairiaip būtų leistina jas interpretuoti. Gal kaip narcisizmą, gal kaip troškulį, būdingą daugeliui poetų, grįžti atgal į vienintelę, tikrą tėvūniją – vaikystės pasaulį, gal kaip ilgėjimąsi klajonių, nežinomų, vos intuicija atspėjamų tolių. Būdingi tačiau du dalykai. Tos tolumos, tas svajų pasaulis nėra romantikų liaupsinamoji Gamta. Nėra bukaprotė, negailestinga žemė. Poeto kelias vinguriuoja prijaukintoj erdvėj, renesansiniais miestais, „kur guli šalimais Dievas ir žmogus“. Kaip minėjom, šis autoriaus idenfikavimasis su žmogaus kūrinija, su šimtamečių kultūrų juodžemiu iševio poeto atveju jaudinantis.

Antra, nėra tie eilėraščiai surrealistų eksperimentus primenantys bandymai dirbtiniu būdu sukelti pasąmonės proveržį. Nėra tai neapdailinti sapnų aprašymai. „Alles Poetische muss maerchenhaft sein“, – sakė berods Novalis. Neužginčijamai esama tuose lyrikos gabalėliuose pasakiško kolorito bei sapno atvirom akim (*rêve éveillé*) pradų. Bet poetas neleidžia atgarmantiems iš pasąmonės glūdumos vaizdams lietis bet kaip. Jie teka kanalų tėkme, tikslingai. Atidžiau pažvelgę rastumėme įvaizdžių simetrijos, subtilių kontrastų. Pagaliau eilėraštis visad užsibaigia aiškiu tašku, apoteozuotu vaizdu:

*O prieš didžiulį išraižytais rėmais
Šviesaus kristalo veidrodį gulėjo
Karšta naktis – Velsquezo Venera.*

Giminiški šiuo stilium, šia technika atliktiems darbams yra eilėraščiai, apdainuojantys Vergilijų, kurių tema taip pat buvo užkliudyta ankstyvesniuose rinkiniuose ir kurių variantą pateikia „Vergilijaus laidotuvės Neapolyje“. Tai Nykos šuoliai į antikinį pasaulį. Jo nostalginė vizija laikų, kai viešpatavo žmogaus ir gamtos vienybė. „Išsivadavimo nakties“ tipo poemos proza atskleidžia slėpiningą nakties karalijos pasaulį, o šiuokart viskas skendi virpančioj dienos vaiskumoj. Nerealioj, tapybiškoj Poussino (Pusino), Claude'o Lorraino (Klodo Loreno) drobių iliuminacijoj. Vėl galima būtų klausti, kas sukėlė autoriui tų elegiškų erdvių ilgesį, ar žavėjimasis daile, aistra pažinti kitų kūrėjų dvasinį pasaulį, ar melancholiškas susimąstymas apie poeto vietą visuomenėj, bet viena aišku: jo posmuose jaučiasi autentiškas išgyvenimas, dvasingumas. Nieko nėra knygiško, pseudoklasiško, nulaižytai akademiško šioj strofoj (kažkaip primenančioj Brueghelio Ikaro žuvimą), užbaigiančioj eilėrašty:

*Jo kūną suvyniojo į bures – melsvus
Sparnus, atnešusius laivą,
Dar tebedvelkiančius Enėjo
Legenda ir Didonos meile.
Rūstūs žemdirbiai,
Apžėlusiais kūnais, lyg faunai, žemėtom
Rankom nešė uolėtu šlaitu. Piemenaitės
Dainavo, ir liūdnas fleitos švilpimas
Sunkės į šiltą kaip rankos,
Plūgu ir vyturiu dvelkiančių žemę.*

Naujas dalykas yra tai, kad *Vyno stebukle* pirmąkart suskamba Nykos kūryboj kūriniai, atsiradę gal irgi svajos ar sapno veikiami, tik ne nirvaniško, euforinio sapno, bet slogaus, dusinančio košmaro. Sapno, kuriuos sapnavo ir sapnuoja benamiai. Rekonstruodamas juos poetine forma Nyka-Niliūnas pasiekia pasigėrėtino meistriškumo. Toks, sakysim, yra eilėraštis, pavadintas „Vaiduoklis pasitinka grįžusį iš tremties“, puikiai išsakantis tremtinio dvasios dvilypumą. Raudą, kurią rauda pasąmonė, perkerta dviejose vietose sąmonės atkirtis, skelbiąs gaivališką gimtos žemės trauką ir suskambantis subtiliu refrenu: „Kokia naktis. Koks vandens šniokštimas.“ Tarsi tas patvinusio, pro sodybą tekančio upokšnio užimas nuplautų, atstotų viską.

Ne mažesniu dramatiškumu, ekspresyvumu, skulptūriškumu, primenančiu *macramé* skulptūras, skamba eilėraščiai, gimę skaudžių, traumuojančių atminimų veikiami. Tai grupei priskirtumėm „Vilnių 1943“, „Requiem U“, pirmąją dalį – „Žiemą in Paradiso“, išsakančius autoriaus gėdą vadintis žmogumi praradusiam protą pasaulyje. Niekada Nykos lyrikoj nebuvo pratrūkusi tokiu įniršiu ir jėga, tokioj tobuloj ritmo ir vaizdo harmonijoje, rūstybės gaida, kaip kad šiame „užnuodytų atminimų krauju“ parašytam „Requiem U“. Niekad taip pat neėmė kankinti taip įkyriai skaitytojo įtarimas, kad Nyka-Niliūnas – tas šviesus žmogus, įstojęs literatūron kaip vienuolynan, reiklus sau ir kitiems – yra taip pat žmogus, išgyvenęs visa esybe nūdienio pasaulio skaudulius ir egzistencijos beprasmybę. „Vabalėlio prisikėlime“ toji mintis išsakoma palyginti nesudėtinga alegorija, tuo tarpu tokie eilėraščiai kaip „Barbarai“, „Markas Aurelijus, Carnuntum, A. D. 180“ aiškiai liudija, kad pesimizmas, nerimas nuolat lanko autorių, prasiverždamas vis sudėtingesnėm, bet užtat vis drąsiau provokuojančiomis skaitytojo vaizduotę, formomis.

Gal todėl, kad „Requiem H“ ir „Requiem R“ pasimatė mums skirti vienam ir tam pačiam asmeniui, laikytumėm tuos eilėraščius asmeniškiausiais visame rinkinyje ir elektrizuojančiais savo emocinio krūvio nuoširdumu ir tiesa.

*Dabar – visi užmiršo. Niekas tavęs
Iš tikro niekad nemylėjo. Niekas.
Ir niekad. Niekad. Kas gi kada nors
Iš tikro myli? Tu buvai tiktai
Skurdus ekranas mūsų veidmainystės
Ir įgimtos tuštybės žaismui. Tavo
Mirtis, išvedus pirmąkart į sceną,
Mus privertė drebėti ir gailėtis,
Deja, savęs: kokie mes esam trapūs!
Visi užmiršo. Tavo kapo žolei
Dar nesuėjo metai, o tavęs
Neliko nė žymės, nė ženklų: tavo
Didybė, kaip ir mūsų – išnykimas.*

Nauja spalva, bent anksčiau neįžiūrėtu potėpiu, pasimatė ir protarpiais šmėkštelėjantys ironijos atšvaitai, trumpi sumirgėjimai, parodantys kasdieniškąjį Nyką-Niliūną. Aštraus žodžio, didele pastabumo ir humoro dovana apdovanotą pilietį, kurį pažįstam iš jo kritikos raštų. Ar jis prilygintų astrų žiedus blausiom „fin du siècle“ damoms, ar stebėtų besidarbuojančią „širšę su mėlyna prijuoste ir raudonu kibirėliu“, ar prisimintų savo vaikystės bičiulius, viskas skamba tokia grakščia ironija, tokia miela mistifikacija:

*Atsimeni? Aš gyvenau tenai katės
Pasaulyje, klausydamasis lango mūsų dialogo,
Mėgindamas suvokti
Nerūpestingo žvirblio optimizmą
Ir seno arklio sielvartą. Tenai
Aš pažinau šuns buitį: jo rūpesčius, jo darbus;
Žinojau jo dienotvarkę – kur eina,
Ko ieško, ko jam neramu.
Jis buvo mano Kantas, mano Lao-tse,
Mano patikėtinis ir mano draugas:
Aš jam išpažinau Ferminos Márquez meilę.*

Viskas taip giedra, šventadieniška šioj iškyloj į naivų vaikystės pasaulį. O tačiau kalba jis apie

žmogaus komunikacijos ribotumą, gal net jo nesusigaudymą savyje. Ar ne tokią potekstę randame tame prisipažinime, kad poetas geidė Ferminos Marquez, „mergaitės virtusios moterim žiauria“, ar ne tas pats širdį atgaivinantis nihilizmas pasitinka mus, kai jis palygina šunį su Kantu ir net Lao-tse.

Ir vėl ataidi strofos iš ankstyvesniųjų Nykos rinkinių, ir puikiosios „Septintosios elegijos“ rinkinyje *Orfėjaus medis*:

Ir aš tada taip ryškiai pajutau, kokie beprasmiški pasaulio žodžiai:
Kad tiktai mes juos nuolatos viltim aprenčiam,
O patys liekam beviltiškai nuogi:
Kad bus sunaikinti pasaulyje žmogaus ir Dievo žodžiai,
Bet niekas nepajėgs sunaikinti manęs.

Vėl iškyla *Vyno stebuklo* reikšmė, kaip rinkinio-reostato, reflektoriaus į išdidaus, nemeluojančio sau (užtat metaforų kalėjo ir jų kalinio) poeto kūrybą.

Baigiant galima pasidžiaugti, kad rinkinys išleistas tikrai skoningai. Formatas elegantiškas, o tipografinis darbas atliktas be skriaudos kūrybiniam žodžiui, kaip kad, deja, kartais pasitaiko skaitant antologijas, kur pagailima eilėms erdvės kvėpuoti ir mesti šešėlį.

Metmenys, 1975, Nr. 30, p. 140–161.

Antanas A. Jonynas, „Vyno stebuklą pasitinkant“, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Nyliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 186–194.